

Erla Hallsteinsdóttir

I ordenes store verden

Jón Hilmar Jónsson: *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. 2005. Reykjavík: JPV útgáfa.

1. Indledning: Ordbogens forhistorie og leksikografiske kontekst

Jón Hilmar Jónsson er både kendt i nordiske leksikografiske kredse for sine praktisk orienterede leksikografiske bidrag og blandt islandske ordbogsbrugere som forfatteren til *Stóra orðabókin um íslenska málnotkuns* (dansk: *Den store ordbog om islandsk sprogbrug*, herefter forkortet: *Stóra orðabókin*) og til dens forgængere, *Orðastaður* og *Orðaheimur* (anmeldt i *LexicoNordica* af hhv. Hannesdóttir 2005 og Simensen 1995).

Stóra orðabókin (tilbudspris: 14.480 ISK) har en ret speciel og knap 20 år lang forhistorie: Den er en sammenlægning af to ordbøger, der stadigvæk sælges af forlaget, såvel enkeltvis (tilbudspris: 3.980 pr. ordbog) som i dobbeltpakning under navnet *Auðlegð íslenskrar tungu*. Disse ordbøger må opfattes som direkte konkurrenter til *Stóra orðabókin* (og omvendt). Sammenligningen af ordbogen med dens forgængere udgør derfor et vigtigt aspekt i denne anmeldelse, dels i forhold til leksikografiske, dvs. indholdsmæssige og kvalitative forskelle, dels i forhold til retfærdiggørelsen af en prisforskel på 6.520 islandske kroner (priserne er hentet fra forlagets hjemmeside: <http://www.jpv.is>, medio april 2006). En udførlig sammenligning med den eneste yderligere almensproglige islandske ordbog, *Íslensk orðabók* i tredje udgave fra 2002, redigeret af Mördur Árnason, kan ikke finde sted her (se Óskarsson 2005 for en anmeldelse).

En anmeldelse på dansk for islandske ordbogsbrugere giver ikke meget mening. Forlagets salgstal medio april 2006 giver faktisk ikke længere anledning til en eventuel anbefaling eller frarådning mod at købe ordbogen; den er solgt i over 4.500 eksemplarer, dens forgængere i omkring 10.000 (*Orðastaður*) og 5.000 (*Orðaheimur*); de islandske brugere har altså allerede købt den. Denne anmeldelses perspektiv er derfor primært teoretisk (jf. Bergenholtz 2003). Den kan indordnes i en løbende teoretisk-metodisk diskussion om islandsk leksikografi, især med hensyn til at Jón Hilmar Jónssons ordbøger er resultatet af hans videnskabelige beskæftigelse med islandsk i en lang årrække, doku-

menteret bl.a. i nordiske skrifter om leksikografi (jf. Hannesdóttir 2005: 199–200).

2. Ordbogens opbygning

Stóra orðabókin bærer sit navn med rette: den er stor. Såvel dens fysiske størrelse – ordbogsdelen består af 1562 sider i stort format med tre-spaltet sats – som dens indholdsmæssige omfang (13.000 opslagsord med tilgang til 85.000 ord og ordforbindelser, ifølge egne angivelser) imponerer. Derudover har den et forord på 2 sider og en 31 siders indledning med indholdsbeskrivelse og brugervejledning.

Ordbogen er en almensproglig islandsk produktionsordbog. Den kan karakteriseres som en kombineret kollokations- og begrebsordbog (jf. Hannesdóttirs (2005:199) karakterisering af dens forgængere), dvs. den har både en formbaseret tilgang til ord i deres syntaktiske sammenhæng og en betydningsmæssig tilgang til ordforbindelser via en begrebs-systematik. Det er uden tvivl et risikabelt forehavende – som, set fra nogle leksikografiske teories synsvinkel, er dømt til at mislykkes – at kombinere to så forskellige ordbøger i én. Men, og det kan siges straks, det er lykkedes forbavsende godt. Den trykte ordbog kombinerer sine forgængeres indhold i en gennemtænkt og overskuelig struktur i analogi med den fra *Orðastaður* og *Orðaheimur* kendte opbygning. For brugere, som er vant til disse to ordbøger, er *Stóra orðabókin* lige til at bruge.

Efter en kort beskrivelse og problematisering af leksikografisk sprog-beskrivelse i relation til ordforbindelser og sprogbrug forklares ordbogens formål i indledningen. Nemlig at beskrive islandsk sprogbrug på den mangfoldige og fleksible måde, som genstanden (altså ordforbindelser) kræver med henblik på at vejlede ordbogsbrugere i sprogproduktion (Jónsson 2005:IX). I forbindelse med spørgsmålet om, hvilke informationer en ordbogsforfatter bør inddrage i en ordbog, som skal bruges i sprogproduktion, nævner Bergenholtz/Vrang (2002:198) ”oplysninger om bl.a. orddeling, semantiske angivelser, stilangivelser, kollokationsangivelser og orddannelsesangivelser”. *Stóra orðabókin* byder ikke på løsninger til alle potentielle produktionsproblemer, og den indeholder ikke alle de ”absolut påkrævede” informationer (jf. Bergenholtz/Vrang 2002:198). Den koncentrerer sig om vejledning i forbindelse med kollokationelle og syntaktiske konstruktionsmuligheder i – mere eller mindre faste – ordforbindelser.

Ordbogen betegnes som deskriptiv, den beskriver islandsk sprogbrug. Her må indvendes, at produktionsordbøger altid er præsriptive på den måde, at de foretager et valg af mulige konstruktioner. Specielt i det islandske sprogs stærkt præsriptive kontekst, hvor ordbøger traditionelt

skal tjene som vejvisere til godt (i.e. politisk accepteret) sprog, vil en del brugere nok intuitivt gå ud fra, at der er tale om en præskriptiv tilgang (jf. Kristinssons (1998) diskussion om *Íslensk orðabók*). Ordforbindelser som stilistisk set ikke bør bruges i skriftsprog er der således ikke mange af i ordbogen. Hannesdóttir påpeger, at

[r]isken att bli hänvisad till ett uttryck som kan väcka anstöt är i och för sig liten eftersom fraser som betecknar kroppsfunktioner och sexuella aktiviteter nästan helt lyser med sin frånvaro. (Hannesdóttir 2005:205)

Det ville også kunne bruges som en retfærdiggørelse af ikke at bruge nogen som helst stilmarkering (ved orddannelser bruges semantiske markører, som ligeledes henviser til stil, f.eks. **skít-**: ... **2.** um mann; formæling [‘om et menneske; forbandelse’] *skít-menni*, *skít-buxi*, *skít-holt*, *skít-hæll* ...), ordforbindelserne er alle – mere eller mindre – brugbare.

Ordbogen har en ”bilingval dimension” (Bergenholtz 2003:19); begrebslisten er oversat til dansk, engelsk og tysk med det formål at give ikke-islandske brugere tilgang til ordbogens indhold via de oversatte begreber. Ordbogen forudsætter dog generelt set en sprogkompetence på modermålsniveau, og det er tvivlsomt, om brugere med andre modersmål overhovedet vil kunne bruge den.

Selve ordbogen består af to næsten lige store dele: Første del (s. 1–842) består af 13.000 lemmata i en alfabetisk liste med såvel begreber som almindelige opslagsord. Anden del (s. 843–1547) er en strengt alfabetisk liste med 85.000 ordforbindelser, som indordnes under opslagsord eller begreber i første del. Disse to dele suppleres af et alfabetisk begrebsregister på islandsk, dansk→islandsk, engelsk→islandsk og tysk→islandsk (s. 1549–1562).

2.1. Ordbogens første del

Ordbogens første del består af en alfabetisk lemmaliste. Lemmata er der to slags af: dels 840 begreber som karakteriserer og afgrænser betydning, dels 12.500 almindelige opslagsord (6.100 substantiver, 3.200 adjektiver, 2.800 verber og 400 affikser (ifølge ordbogens indledning)). Begreberne indgår i den alfabetiske orden, men er typografisk markeret med minuskelskrift. Denne markering er vigtig, idet begreberne ligeledes kan optræde som almindelige opslagsord (f.eks.: *hreinlæti* – HREINLÆTI).

En positivt iøjnefaldende ændring i forhold til *Orðastaður* er en stor øget læsbarhed som følge af en typografisk opdeling af artiklerne,

hvordan hver konstruktion – som allerede i *Orðaheimur* – får sin egen linje i artiklen. Resultatet er et forbilledligt layout – om end en luksusløsning i en trykt ordbog – som det demonstreres i figur 1 med lemmene *hreiðra*, *hreiður* og *hreifur*:

hreiðra so

1 hreiðurgerð <fuglinn> hreiðrar/er farinn að hreiðra sig

2 = koma sér (notalega) fyrir hreiðra um sig við nutum þess að hreiðra um okkur í skálanum eftir erfiða fjallgöngu; hann er skýrt dæmi um mann sem hefur hreiðrað um sig í valdakerfinu

hreiður no hvk

<fuglinn> kemur/hefur komið sér upp hreiðri

<fuglinn> gerir sér hreiður

<fuglinn> býr sér (til) hreiður

<fuglinn> safnar í hreiður/hreiðrið

<fuglinn> setur saman hreiður

<fuglinn> á (sér) hreiður <í klettunum, á milli þúfna>

<fuglinn> liggur á hreiðri/hreiðrinu

<fuglinn flýgur> heim í hreiðrið

<fuglinn flýgur> úr hreiðrinu

<fuglinn flýr> af hreiðrinu

<fuglinn> yfirgefur hreiðrið

<finna egg> í hreiðrinu

steypa hreiðrinu

hreiður- hreiður-land, hreiður-stæði, hreiður-laut, hreiður-hola, hreiður-bolli, hreiður-skál, hreiður-karfa, hreiður-kassi, hreiður-laupur, hreiður-botn, hreiður-barmur; hreiður-fugl, hreiður-búi; hreiður-gerð

-hreiður 1 fugls-hreiður, arnar-hreiður, fálka-hreiður, hrafnshreiður, krumma-hreiður; körfu-hreiður; flot-hreiður **2** víg-hreiður

Ⓜ betra er eitt egg en autt hreiður

▷ hreiðra

hreifur lo

eitthvað hafði hann dreypt á víninu – já, mér

sýndist hann vera orðinn hreifur

vera (orðinn) hreifur af <víni, öli>

-hreifur 1 vín-hreifur, öl-hreifur **2** mál-hreifur, skraf-hreifur

hreiðra so **1.** hreiðurgerð <fuglinn> hreiðrar/er farinn að hreiðra sig **2.** koma sér (notalega) fyrir hreiðra um sig við nutum þess að hreiðra um okkur í skálanum eftir erfiða fjallgöngu, hann er skýrt dæmi um mann sem hefur hreiðrað um sig í valdakerfinu

hreiður no hvk <fuglinn> kemur/hefur komið sér upp hreiðri, <fuglinn> gerir sér/býr sér (til) hreiður, <fuglinn> safnar í hreiður/hreiðrið, <fuglinn> setur saman hreiður, <fuglinn> á (sér) hreiður <í klettunum, á milli þúfna>, <fuglinn> liggur á hreiðri(nu), <fuglinn flýgur> heim í hreiðrið, <fuglinn flýgur> úr hreiðrinu, <fuglinn flýr> af hreiðrinu, <fuglinn> yfirgefur hreiðrið; <finna egg> í hreiðrinu, steypa hreiðrinu ► **hreiður-**: -land, -stæði, -laut, -hola, -bolli, -skál, -karfa, -kassi, -laupur, -botn, -barmur; -fugl, -búi; -gerð ► **-hreiður:** **1.** fugls-, arnar-, fálka-, hrafnshreiður; körfu-, flot- **2.** víg-
Ⓜ betra er eitt egg en autt hreiður
⇒ hreiðra

hreifur lo eitthvað hafði hann dreypt á víninu – já, mér sýndist hann vera orðinn hreifur, vera (orðinn) hreifur af <víni, öli> ► **-hreifur:** **1.** vín-, öl- **2.** mál-, skraf-

FIGUR 1. Sammenligning af layout i *Stóra orðabókin* og *Orðastaður*

Ved en sammenligning med *Orðastaður* lægger man mærke til mindre ændringer i de brugte symboler; der indføres nummerering af homografe lemmata (¹**hrein** no kk, ²**hrein** lo); ►-symbolet til markering af orddannelseselementer forsvinder ved ændringen i layoutet, bindestreg i orddannelser forvandles til et punkt i den trykte udgave, og ordene skrives helt ud. Henvisningspilen får en ny form, og markeringen af den semantiske specificering ændres fra indramning til grå baggrund.

Grammatiske informationer er der, ligesom i forgængerne, ikke mange af, kun opslagsordenes ordklasse angives, i nogle tilfælde specificeres genus og/eller numerus. Andre grammatiske informationer er

implicitte i eksempler, de variable led eller selve ordforbindelserne, og skal afkodes af brugeren.

En påfaldende ændring er udskillelsen af bestemte grammatiske former (f.eks. bøjning, pluralis), som så optræder som selvstændige lemmata, ofte med temmelig stor afstand til de andre lemmata; i dette eksempel er der tale om en bøjningsform af adjektivet *hreinn*, som i *Orðastaður* anføres under **2.**, ved opslagsordet *hreinn* (jf. figur 2):

hreinn lo 1a. [hreinelæti] húsið er (orðið) hreint (út úr dyrum); hreint umhverfi 1b. vera (orðinn) (alveg) hreinn <í framan, um hendurnar, á höndunum/fótunum>; hreinn og strokinn, hreinn og snyrtilegur 2. [hreingerning] gera hreint (<í húsinu/íbúðinni, hjá e-m>) það þótti sjálfsagt að gera hreint fyrir stórhátíðir; <hér> er (allt orðið) (<glansandi>) hreint, (<hér er allt>) hreint og fágað/snurfusað 3a. [ósvikinn, ómengaður] hreint vatn, hreinn vínandi,

FIGUR 2. *Orðastaður*; neutrumform af adjektivet *hreinn*

I *Stóra orðabókin* opføres adjektivet i neutrum singularis nominativ, *hreint*, først som eget opslagsord 8 lemmata efter *hreinn* (jf. figur 3):

hreint lo hvk
 <hér> er (allt orðið) (<glansandi>) hreint
 <hér> er (allt) hreint og snyrtilegt
 <hér> er (allt) hreint og þrifalegt
 <hér> er (allt) hreint og fágað
 <hér> er (allt) hreint og snurfusað
 (no. hreingerning) gera hreint (<í húsinu/íbúðinni, hjá þeim>) það þótti sjálfsagt að gera hreint fyrir stórhátíðir
 -hreint tá-hreint, tandur-hreint; ó-hreint

FIGUR 3. *Stóra orðabókin*; artikler med opslagsordene *hreint* (neutrum af *hreinn*)

Der henvises fra *hreinn* til *hreint*, men ikke omvendt. Manglende henvisning til ordets grundform gælder ligeledes ved nogle pluralisformer af substantiver som optræder som selvstændige lemmata, f.eks. *stöðvar*; her kunne med fordel – også med hensyn til brugervenlighed – anbringes en henvisning til singularisformen *stöð*.

2.2. Ordbogens anden del

I ordbogens anden del opføres alle ordforbindelser fra ordbogens første del i strengt alfabetisk orden efter et eller flere hovedord, dvs. substantiver, adjektiver og verber. Denne fremgangsmåde fører til en del redundans i den trykte udgave; f.eks. angives *segja það sem <manni> býr í brjósti* tre gange, under *brjóst*, *segja* og *búa*. I den trykte udgave og fra brugerens perspektiv byder jeg imidlertid denne fremgangsmåde velkommen, den øger chancen for at finde det, man søger. I cd-rom-versionen virker den dog lidt underlig, idet én og samme ordforbindelse godt kan forekomme to-tre gange (jf. figur 4):

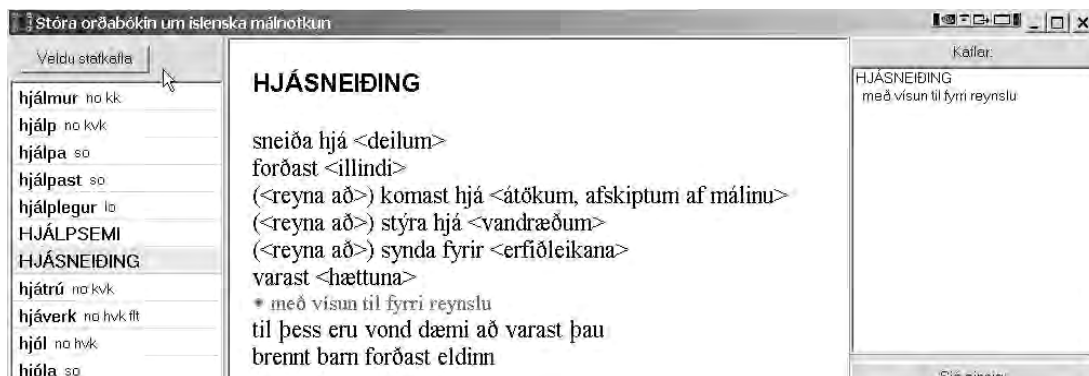
Nr.	Orðasambönd	Fletta	Orðflokkur
1	fá spark	spark	no hvk
2	gefa <honum, henni> spark í rassinn	ÁMINNING	
3	gefa <honum, henni> spark í rassinn	HVATNING	
4	gefa <honum, henni> spark í rassinn	ÖRVUN	
5	högg og spörk	högg	no hvk
6	högg og spörk	spark	no hvk

FIGUR 4. Resultat af søgning efter ordforbindelser med *spark*

hvor den fungerer som link til forskellige artikler i ordbogen (*gefa <honum, henni> spark í rassinn*, er linket til hhv. ÁMINNING, HVATNING og ÖRVUN). Her kunne man bestemt finde en mere elegant løsning. Efter hver ordforbindelse henvises der til de lemmata (almindeligt opslagsord og/eller begreb(er)), den hører til i ordbogens første del, i cd-rom-udgaven angivet i spalten "Fletta". I den trykte udgave angives kun ordenes ordklasse, andre grammatiske informationer såsom genus- og numerusmarkering er her gået tabt, mens de i cd-rom-udgaven er til stede i spalten "Orðflokkur".

3. Fraseologismer

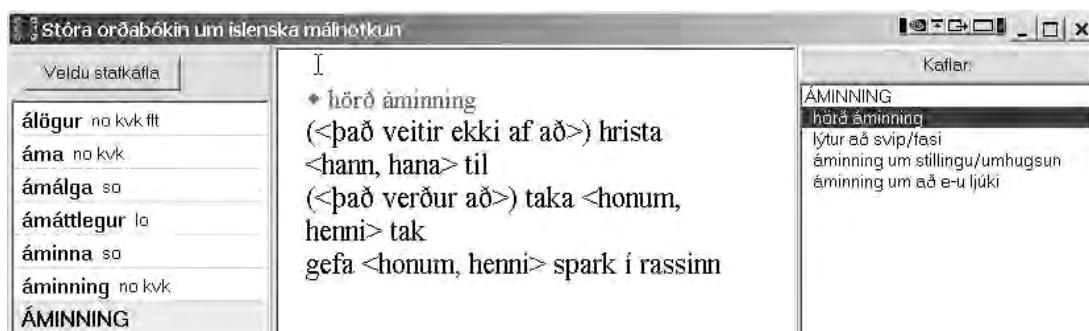
Ifølge forfatterens definition er "ordforbindelser syntaktiske enheder bestående af to eller flere ord, som tit og regelmæssigt optræder sammen" (Jónsson 2001a:62). Dette er en meget bred definition, og de eneste ordforbindelser, som markeres særskilt, er ordsprog (jf. Farø 2004); dog ikke alle, jf. figur 5:

FIGUR 5. Umarkerede ordsprog

Her er ordsprogene *til þess eru vond dæmi að varast þau* [*til det er onde eksempler/forbilleder at vogte sig for dem]¹ og *brennt barn forðast eldinn* [*brændt barn undgår ilden] ikke markerede.

Den manglende markering af idiomer og andre fraseologismer, som muligvis implicerer grammatiske, syntaktiske eller kollokationelle restriktioner, problematiseres ikke i ordbogens indledning. Årsagen er muligvis den stadig manglende standardterminologi inden for fraseologien. Med hensyn til den avancerede sprogkompetence, ordbogen generelt forudsætter hos sine brugere, er det efter min mening en acceptabel løsning at give afkald på en fraseologisk klassifikation. Om det så er helt uden problemer for brugere ikke at markere idiomatiske ordforbindelser, sætter jeg spørgsmålstegn ved, i hvert fald når det gælder de brugere, som ikke har islandsk som modersmål.

FIGUR 6. Angivelse af ordforbindelser ved ÁMINNING, underbegreb 'hörð áminning'

Der burde redegøres for fastsættelse af – i det mindste ifølge min egen sprogkompetence – variable komponenter og former i fraseologismer, f.eks. i *gefa <honum, henni> spark í rassinn* [*give <ham/hende> spark

¹ Ordrette oversættelser af fraseologismer angives i skarpe klammer og markeres med *.

i bagdelen], hvor de alternative former *e-ð er spark í rassinn* [*ngt. er spark i bagdelen] og *fá/purfa/vanta spark í rassinn* [*få/behøve/mangle spark i bagdelen] ikke angives (jf. figur 6). Yderligere eksempler er valget af formen i *taka því tveim höndum að* <fá að koma> [*tage det to hænder at <få at komme>] i stedet for *taka* <honum, henni/kenningu, möguleika, bók> *tveim höndum* [*tage <ham, hende/teori, mulighed, bog> to hænder] og markeringen af variable led som en fast komponent, f.eks. i følgende fraseologismer: *nú er björninn unninn* [*nu er bjørnen besejret/dræbt] og *þar fór góður biti í hundskjaf* [*der gik god bid i en hunds kæft] i stedet for <nú/þá (fyrst)/þar með> *er björninn unninn* [*<nu/der (først)/dermed> er bjørnen besejret/dræbt] og <þar/oft> *fer góður biti í hundskjaf* [*<der/tit> går god bid i en hunds kæft]. Den sidste fraseologisme har tillige en unødvendig tempusspecificering. Jeg skal dog påpege at en sådan redegørelse kræver en teoretisk fraseologiforståelse og omsætning af denne i praksis. Den er som bekendt ikke altid uproblematisk (sml. f.eks. Almind/Bergenholtz/Vrang 2006). En nøjagtig sprogbrugsbeskrivelse af fraseologismer kan i øvrigt kun foretages ved hjælp af korpusanalyser, som er meget ressourcekrævende, hvad der nok overskrider denne ordbogs rammer².

Håndteringen af fraseologismer er ikke altid konsekvent, f.eks. findes under opslagsordet *skíta* kun ordforbindelser med litteral realisering.

FIGUR 7. Angivelse af ordforbindelser ved lemmaet **skíta**

Der angives kun to ordforbindelser tilhørende lemmaet: *skíta* (<í klósettið>) ('skide <i toilettet>') og *skíta út* <herbergið, gólfíð, fötin sín> ('gøre beskidt <værelset, gulvet, sit tøj>') (jf. figur 7).

² F.eks. arbejder en stor arbejdsgruppe på en korpusbaseret beskrivelse af tyske idiomer inden for det meget omfattende forskningsprojekt *Kollokationen im Wörterbuch* (<http://kollokationen.bbaw.de/>).

Nr.	Orðasambönd	Fletta	Orðflokkur
1	skíta	skíta	so
2	skíta á sig	MISTÖK	
3	skíta á sig	ÓFARIR	
4	skíta á sig	skíta	so
5	skíta í eigið hreiður	MISTÖK	
6	skíta í eigið hreiður	ÓFARIR	
7	skíta í nytina sína	MISTÖK	
8	skíta í nytina sína	ÓFARIR	
9	skíta í sig	skíta	so
10	skíta út <herbergið, gólfið, fötin sín>	skíta	so
11	skíta út <herbergið, gólfið, fötin sín>	SÓÐASKAPUR	
12	skíta <hann, hana> út	LAST	
13	skíta <hann, hana> út	SKAMMIR	
14	vera að skíta hjartanu	KJARKLEYSI	

FIGUR 8. Resultat af søgning efter ordforbindelser med *skíta*

Søger man så efter ordforbindelser indeholdende *skíta*, finder man fraseologismer med komponenten *skíta*, f.eks. *skíta <hann, hana> út* [**skide <ham, hende> ud*] (jf. figur 8).

Det er påfaldende, at fraseologismer overvejende underordnes begreber og så ikke optræder i ordbogens første del under deres komponenter, dvs. de skal søges via ordforbindelser og i ordbogens anden del, men ikke via lemmalisten. For *Orðaheimurs* brugere er dette en kendt opbygning, og andre brugere vil nok hurtigt blive fortrolige med den.

4. Orddannelser

Angivelser af orddannelser (primært komposita) sidst i ordbogsartiklerne, efter ordforbindelserne, er ændret positivt i forhold til forgængeren *Orðastaður*, hvor orddannelsesmuligheder angives med bindestreg, mens de i denne ordbog anføres som hele ord med et punkt imellem orddannelseselementerne. Ordbogens eksplicite formål med angivelsen af orddannelser er at opfylde to specifikke vidensrelaterede funktioner; (a) at vise foretrukne orddannelsesmønstre og (b) synliggøre semantiske relationer mellem orddannelser. Disse to funktioner opfyldes vha. en kompleks tilordning:

Det første kriterium bygger på morfogrammatiske informationer om de enkelte lemmatas foretrukne kompositionsmønstre, altså lemmaets morfologiske karakterisering inden for orddannelser, i rækkefølgen (1) præfiks, (2) ordstamme, (3) genitiv singularis, (4) genitiv pluralis og (5) suffiks. I forhold til dette kriterium må det anses for at være meget u hensigtsmæssigt, at pluralisformer kan optræde som selvstændige lemmata. F.eks. lemmatiseres *stöðvar* først syv lemmata efter sin singularisform *stöð* (hvor der dog henvises til *stöðvar* i slutningen af artiklen). Dette er en ændring i forhold til *Orðastaður*, som ikke er helt forenelig med at ville vise lemmaernes orddannelsesmønstre.

Det andet kriterium bruges ved tilordning inden for de morfologiske grupper. Her anvendes en ikke-alfabetisk strukturering efter kompositaenes semantiske egenskaber (Jónsson 2005:XVIII); disse afgrænses med semikolon. Intentionen bag denne struktur er at synliggøre semantiske grupperinger inden for lemmataenes realiserede orddannelser. Semantisk fællesnævner ekspliciteres normalt med grå semantiske markører foran de enkelte semantiske felter, dog ikke altid, jf. figur 9, orddannelser ved *stöð* ('sted', 'plads', 'stadion'):

stöðvar-: stöðvar-hús, stöðvar-veggur; stöðvar-stjóri
-stöð: 1 mið-stöð, stjörn-stöð; út-stöð; tengi-stöð; enda-stöð; orku-stöð, afi-stöð, raf-stöð, spennistöð, kyndi-stöð, ljósa-stöð, aðveitu-stöð; lögreglu-stöð, slökkvi-stöð, varð-stöð, gæslustöð, effirlits-stöð, landamæra-stöð, her-stöð, flota-stöð, herskipa-stöð, kaþbáta-stöð, hlustunar-stöð; geim-stöð, geimferða-stöð; flug-stöð, járnbrautar-stöð, brautar-stöð, sendibíla-stöð, bifreiða-stöð, bíla-stöð, leigubíla-stöð, vörubíla-stöð; fjarskipta-stöð, loftskeyta-stöð, sendistöð, móttöku-stöð, tal-stöð, miðunar-stöð, ratsjár-stöð, endurvarps-stöð, sím-stöð, póst-stöð, veðurathugana-stöð, strand-stöð, jarð-stöð; útvarps-stöð, sjónvarps-stöð, fréttastöð; oliubirgða-stöð, oliuhreinsunar-stöð; olíu-stöð, bensín-stöð, smur-stöð, þvotta-stöð; kjötiðnaðar-stöð, kjötvinnslu-stöð; mjólkur-stöð; veiði-stöð, ver-stöð, klak-stöð, eldis-stöð, fiskeldis-stöð, laxeldis-stöð, hafbeitar-stöð, verkunar-stöð, fiskverkunar-stöð, salffiskverkunar-stöð, vinnslu-stöð, fiskvinnslu-stöð, hraðfrysti-stöð, hval-stöð, hvalveiði-stöð, söltunar-stöð; gróðrar-stöð, trjáræktar-stöð, skógræktar-stöð; skipasmíða-stöð; birgða-stöð, flokkunar-stöð, þökkunar-stöð, dreifingar-stöð; steypu-stöð, malbikunar-stöð; sorpbrennslu-stöð, sorpeyðingar-stöð; einangrunar-stöð, söltahreinsunar-stöð, sóltvarnar-stöð; lækna-stöð, heilsugæslu-stöð, heilsuverndar-stöð, endurhæfingar-stöð, þjálfunar-stöð, æfinga-stöð; fræðslu-stöð, upplýsingastöð, ráðleggingar-stöð, útbreiðslu-stöð, kristniþóðs-stöð, trúþóðs-stöð; rannsóknar(r)-stöð, stjórnuathugunar-stöð, tilrauna-stöð, greiningar-stöð, leitar-stöð; tamninga-stöð; kynbóta-stöð, sæðingar-stöð 2 eld-stöð 3 heila-stöð, heymar-stöð, mál-stöð, sjón-stöð
 → **stöðvar**

FIGUR 9. Angivelse af orddannelser ved *stöð*

Deres realisering er ofte (som i *-stöð*) overladt til brugerens semantiske viden, som opnås/udbydes ved at studere sammenhørende ord i ordbogen. Grupperingen virker af og til lidt uoverskuelig, og rækkefølgen er ikke i alle tilfælde umiddelbart forståelig (hvorfor er f.eks. *greiningarstöð* og *leitarstöð* ikke i gruppe med de øvrige sundhedsinstitutioner *læknastöð* osv.?). Den semantiske gruppering underordnes det første ordenskriterium, den kan kun anvendes *inden for* de enkelte morfologiske grupper, ikke på alle de orddannelser, lemmaet indgår i.

Denne begrænsning kunne afhjælpes med en sideordnet markering af orddannelserne med de to kriterier i den elektroniske version, hvorved f.eks. for lemmaet ²**hreinn** en gruppering på grundlag af relationer mellem semantisk beslægtede ord med **-hreinn 4** (*hreinn·skilinn, hreinn·skilni, hreinn·skiptinn, hreinn·skiptni, hreinn·lundaður, hreinn·lyndi, hreinn·lyndur, hreinn·hjartaður*) og ord med **-hreinn 1** (*hjarta·hreinn, hug·hreinn, lyndis·hreinn, skap·hreinn*) ville blive mulig. I denne sammenhæng må udskillelsen af bøjningsformer som selvstændige lemmata anses for at være ret uhensigtsmæssig.

Principperne for selektionen af orddannelser (ligesom de generelle selektionsprincipper) forbliver desværre uklare. Jeg ved godt, at der (endnu) ikke findes brugbare islandske tekstkorpora til frekvensundersøgelser, derfor kan man nok ikke med rimelighed kræve frekvens som kriterium for optagelse af komposita i ordbogen. Men jeg savner transparens med hensyn til, hvilke kriterier der så er blevet anvendt. I stedet for at diskutere, om bestemte ord bør optages eller ej, vil jeg, eksempelvis for lemmaet *stöð*, stille forfatteren spørgsmålet, hvorfor de gængse komposita til venstre ikke anføres, mens kompositaene til højre i tabellen (figur 10) optages (gruppering efter semantisk sammenhørig-
hed):

ikke anførte komposita	anførte komposita
<i>bílaþvotta-stöð, bón-stöð</i>	<i>bífreiða-stöð, bíla-stöð, smur-stöð</i>
<i>garðyrkju-stöð</i>	<i>gróðrar-stöð, skógræktar-stöð, trjáræktar-stöð</i>
<i>heilsuræktar-stöð, líkamsræktar-stöð, jóga-stöð</i>	<i>æfinga-stöð, endurhæfingar-stöð</i>
<i>dælu-stöð, hreinsi-stöð, skólphreinsi-stöð</i>	<i>sorpbrennslu-stöð, sorpeyðingar-stöð</i>
<i>lestar-stöð, bið-stöð, skipti-stöð, stoppi-stöð</i>	<i>brautar-stöð, járnbrautar-stöð, enda-stöð</i>
<i>seiðaeldis-stöð</i>	<i>fiskeldis-stöð, hafbeitar-stöð, laxeldis-stöð</i>
<i>starfs-stöð</i>	<i>þjálfunar-stöð</i>
<i>talmeina-stöð, meðferðar-stöð</i>	<i>heilsuverndar-stöð, sjón-stöð</i>
<i>varnar-stöð</i>	<i>varð-stöð</i>

FIGUR 10. Orddannelser med *-stöð*

Der findes en yderligere mulighed for at søge efter alle orddannelser med *-stöð* i cd-rom-versionen; i alt 151 ord, hvori *-stöð* indgår som sidste led.

leitað að samsetningu: -stöð

Nr.	Orð	Orðflokkur	Fletta 1	Fletta 2
1	aðveitu-stöð	no kvk		stöð
2	afl-stöð	no kvk	afl	stöð
3	athugunar-stöð	no kvk	athugun	
4	árásar-stöð	no kvk	árás	
5	bensín-stöð	no kvk	bensín	stöð
6	bifreiða-stöð	no kvk	bifreið	stöð
7	birgða-stöð	no kvk	birgðir	stöð
8	bíla-stöð	no kvk		stöð
9	bón-stöð	no kvk	2 bón	
10	brautar-stöð	no kvk	braut	stöð

Hægt er að raða einstökum dálkum með því að smella á fyrirsögn þeirra. Samsetningar koma líka fram undir einstökum flettum þar sem þær eru flokkaðar efnislega. Tvísmelltu á flettuna til að fara í greinina.

FIGUR 11. Resultat af sögning eftir orddannelser með *-stöð*, alfabetisk sortering

Søgeresultatet kan så sorteres på forskellige måder, f.eks. som en alfabetisk liste (jf. figur 11). Her opdager man nogle af de manglende ord – dog ikke alle – der er underordnet andre lemmata, f.eks. *bón-stöð* (²*bón*), *dælu-stöð* (¹*dæla*), *hreinsi-stöð* (**hreinsi-**), *lestar-stöð* (**lest**).

I ordbogens indledning understreges, at den indeholder almensprogligt ordforråd. En stor del af kompositaene ved lemmaet *stöð* ville jeg indordne som fagsproglige og i mange tilfælde også som sjældne: *kynbóta-stöð*, *sæðingar-stöð*, *tamninga-stöð* (landbrug), *saltfiskverkunar-stöð*, *verkunar-stöð*, *hvalveiði-stöð* (fiskeri), *sóttvarnar-stöð*, *einangrunar-stöð* (epidemiologi), *trúboðs-stöð*, *kristniboðs-stöð* (mission; sjældne), *kafbáta-stöð*, *herskipa-stöð* (militær; sjældne), *ljósa-stöð* (elektricitetsvæsen; sjældent). Valget af skrivemåden i *rådleggingar-stöð*, *veðurathugana-stöð*, *dreifingar-stöð*, *sóthreinsunar-stöð*, (både *geim-stöð* og dets sjældne synonym *geimferða-stöð* anføres) i stedet for de efter min mening mere brugte former: *rådgjafar-stöð*, *veðurathugunar-stöð*, *dreifi-stöð* og *sóthreinsi-stöð* redegøres der ikke for.

En uklarhed ved lemmaet *stöð* er fordelingen af kompositaene mellem singularisformen og dens pluralisform, *stöðvar* (dets optræden som selvstændigt lemma kritiseredes ovenfor).

stöðvar no kvk flt

<vera staddur> á stöðvum <Njáls sögu>

-stöðvar: 1 bernsku-stöðvar, æsku-stöðvar; bæki-stöðvar, dvalar-stöðvar, heima-stöðvar, sumar-stöðvar, sumardvalar-stöðvar, vetrar-stöðvar; gol-stöðvar, hrygningar-stöðvar, varp-stöðvar; gos-stöðvar; víg-stöðvar; aðal-stöðvar, höfuð-stöðvar 2 eftir-stöðvar

FIGUR 12. Ordbogsartiklen *stöðvar* (fra cd-rom'en)

Jeg ville forvente, præcis som det forklares i ordbogens indledning, at kompositaene ved pluralisformen ikke **kan** forekomme i singularis, derfor er det ikke helt klart, hvorfor f.eks. *aðal-stöð*, *bæki-stöð*, *gos-stöð*, *heima-stöð*, *höfuð-stöð*, *varp-stöð* og *víg-stöð* anføres der (i pluralisform) og ikke ved singularisformen. Især ved *gos-stöðvar* bliver placeringen uforståelig, når dets synonym *eld-stöð* anføres ved **-stöð**.

5. Begrebssystematikken

Selv om der i omtæksten ikke findes nogen eksplicit omtale af ordbogens begreber og deres oprindelse, kan man ud fra den konstatering, at ordbogens indhold bygger på *Orðastadur* og *Orðaheimur* (Jónsson 2005:X), gå ud fra, at her er tale om de 840 begreber, som bruges i *Orðaheimur*. Ordbogsartikler med begreber som lemmata har samme opbygning og struktur som i *Orðaheimur* (jf. Hannesdóttir 2005).

Det islandske begrebsregister er nu oversat til tre sprog; i *Orðaheimur* fandtes kun engelske begreber, og disse oversættelser – altså omvendt med udgangspunkt i oversættelse til islandsk – udgør ordbogens sidste del samt et islandsk begrebsregister. Der er tale om registre på engelsk→islandsk (1.100 begrebsoversættelser), dansk→islandsk (1.400 begrebsoversættelser), og tysk→islandsk (1.389 begrebsoversættelser) (s. 1549-1562); antallet af oversættelser varierer, fordi nogle af begreberne oversættes med flere end et ord, såsom AÐFERÐ→FREMANGSMÁÐE, AÐFERÐ→METODE og omvendt AKTIVITET→VIÐFANGSEFNI, AKTIVITET→VIRKNI. I cd-rom-versionen er opbygningen af begrebsartiklerne stort set den samme som i den trykte udgave (jf. figur 15), en forbedring af oversigten over lange begrebsartikler opnås ved visning af såvel underbegreber (og disses underbegreber) som lignende begreber i form af hyperlinks i ekstra felter. Ønsker man at søge direkte i de oversatte begreber ("Erlendum hugtakaheitum"), åbnes et vindue med et tosproget begrebsregister (valgt sprog og islandsk), jf. figur 13.

Nr.	Hugtak	Fletta
1	BAGGRUND	AÐDRAGANDI
2	FORBEREDELSE	AÐDRAGANDI
3	OPTRÆK	AÐDRAGANDI
4	OVERGANG	AÐDRAGANDI
5	ATTRAKTION	AÐDRÁTTARAFL
6	CHARME	AÐDRÁTTARAFL
7	TILTRÆKNINGSKRAFT	AÐDRÁTTARAFL
8	BESKYLDNING	AÐDRÓTTUN
9	HENTYDNING	AÐDRÓTTUN
10	INSINUATION	AÐDRÓTTUN
11	FREMGANGSMÁDE	AÐFERÐ
12	METODE	AÐFERÐ
13	KLAGE	AÐFINNSLUR
14	KRITIK	AÐFINNSI LIR

Hægt er að raða einstökum dálkum með því að smella á fyrirsögn þeirra línuna til að fara í greinina.

FIGUR 13. Det dansk→islandske begrebsregister; alfabetisk sortering af de islandske begreber

Der kan søges efter begreber i en alfabetisk liste på dansk, engelsk og tysk, men ikke på islandsk, i hvert fald ikke ved første øjekast: De islandske begreber er integreret i listen med de almindelige opslagsord, således at man der ikke kan “blade” igennem en islandsk begrebsliste. Ad omveje over de tosprogede begrebslister kan de islandske begreber med et klik på overskriften reorganiseres i en alfabetisk liste, hvorved man så får den i Hannesdóttir (2005) efterspurgte islandsk-dansk/engelsk/tyske tilgang til begreberne. Man skal bare kunne læse den fra højre mod venstre. Hvorfor en egen islandsk begrebsliste ikke findes på cd-rom'en, gives der ingen forklaring på.

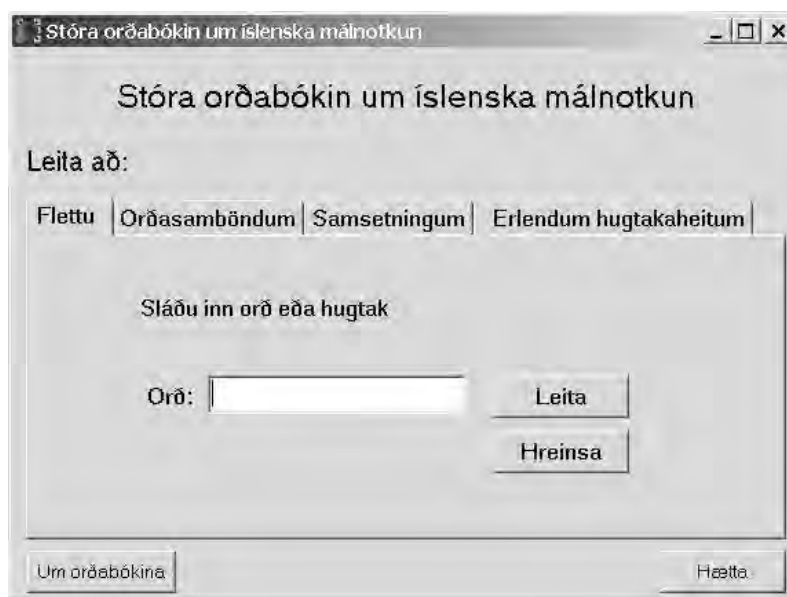
6. Ordbogen i cd-rom-udgave

Cd-rom'en gemmer sig inden i bogomslagetets bagside. I ordbogens indledning er der ingen vejledning til installering af cd-rom-versionen; denne findes i en tekst-fil på selve cd-rom'en. Installeringen er nem. Man kan vælge at bruge ordbogen fra cd-rom'en (så skal den blive liggende i computeren) eller kopiere den og bruge den fra harddisken. Der er en kort og knap (men effektiv) vejledning til begge muligheder,

endda med en beskrivelse af, hvordan der laves et genvejsikon på skrivebordet.

Der er ikke nogen kopibeskyttelse – et udtryk for stor tillid til islandsk ærlighed. Man stoler nok på, at brugeren også gerne vil eje den trykte bog – og det med rette, som salgstallene viser. Dette burde andre ordbogsudgivere tage til sig (med cd-rom-udgaven af *Íslensk orðabók* følger f.eks. kun tre – tilmed meget dyre – installationslicenser, og den skal nyinstalleres hver gang, man opdaterer sin computers styresystem).

Ved programstart åbnes et forholdsvis lille vindue (jf. figur 14) med fire søgemuligheder:

FIGUR 14. Søgemuligheder i cd-rom-versionen

Man kan søge efter (1) et bestemt lemma ("Flettu"), en ordforbindelse ("Orðasamböndum"), orddannelser ("Samsetningum") eller oversættelse af begreber ("Erlendum hugtakaheitum")

Ved søgning efter et bestemt lemma åbnes et nyt, firedelt vindue med søgeresultatet (jf. figur 15). Dette indeholder en alfabetisk lemma-liste (til venstre) mægt til den trykte ordbogs første del, selve ordbogs-artiklen (i midten), mellemoverskrifter i form af underbegreber (kun ved begreber; øverst til højre) og henvisninger til relaterede begreber eller andre opslagsord (nederst til højre). Ordene i de to vinduer til højre fungerer som links. Yderligere kan man vælge en alfabetisk tilgang via et bogstav ("veldu stafkafla"), indtaste et andet lemma ("veldu aðra flettu"), søge igen ("ný leit") eller vise de ordforbindelser, lemmaet indgår i ("orðasambönd innan flettunnar").

FIGUR 15. Vindue der viser resultatet af en søgning efter bestemte lemmata i cd-rom-versionen

En søgning efter bøjede ordformer fører ikke til ordets grundform eller lemma i ordbogen. En søgning efter *hrein* (femininumform af adjektivet *hreinn*, jf. ²**hreinn**) giver f.eks. resultatet *hreindýr*. Implementeringen af denne søgemulighed, der allerede bruges i *Íslensk orðabóks* internetudgave, burde ikke være et problem for næste udgave af ordbogen, kilden har forfatteren liggende hjemme i form af *Orðabók Háskólans* islandske fleksionsbeskrivelse (http://www.lexis.hi.is/bl_umsafnid.htm). En søgning forbliver dog aldrig uden resultat men fører til ord, som har lignende skrivemåde. Den alfabetiske lemmaliste til venstre i resultatvinduet giver en oversigt over nærmeste ord i ordbogen.

Resultatet af en søgning efter en ordforbindelse ("Orðasamböndum") vises i en tabel i et nyt vindue (jf. figur 16). Tabellens enkelte rækker kan reorganiseres alfabetisk hhv. grupperes efter ordklasse ved et klik på overskriften.

Nr.	Orðasambönd	Fletta	Orðflokkur
1	byggja stöð	stöð	no kvk
2	koma upp stöð	stöð	no kvk
3	leggja stöðina niður	stöð	no kvk
4	reisa stöð	stöð	no kvk
5	reka stöðina	stöð	no kvk
6	setja upp stöð	stöð	no kvk
7	sjálfvirk stöð	sjálfvirkur	lo
8	sjálfvirk stöð	stöð	no kvk
9	starfrækja stöðina	stöð	no kvk
10	<vera staddur> á stöðinni	stöð	no kvk
11	<aka> inn á stöðina	stöð	no kvk
12	<ganga> inn í stöðina	stöð	no kvk
13	<vera staddur> inni á stöð	stöð	no kvk
14	<vera staddur> inni í stöð	stöð	no kvk
15	<vera staddur> í stöðinni	stöð	no kvk
16	<ýmis starfsemi fer fram> í stöðinni	stöð	no kvk
17	<aka> út af stöðinni	stöð	no kvk
18	<ganga> út úr stöðinni	stöð	no kvk

FIGUR 16. Resultat af søgning efter konstruktioner/ordforbindelser med *stöð*

Dataene i søgeresultatet svarer til indholdet af ordbogens anden del. I de sproglige data er der ingen forskel mellem cd-rom'en og den trykte ordbog. Strukturen viser tydeligt, at den bagvedliggende database har tjent som grundlag for strukturen i den trykte version. En ordbog, der primært er konciperet mhp. en printversion, medfører, at mange af de elektroniske ordbøgers mulige funktionaliteter ikke kan realiseres. Der er sågar kun en mindre layoutforskel, f.eks. arrangeres ordforbindelser og orddannelser i tabeller, og cd-rom'en er tilbageholdende med brug af farver til afgrænsning og markering af de enkelte informationstyper i resultatvinduet for lemmasøgningen (jf. figur 15), f.eks. markeres det viste lemma med gul i lemmalisten, underbegreber og markering af semantiske grupper er grønne, orddannelser er violette, eksempler blå og henvisninger til andre opslagsord er brune.

Den største fordel ved cd-rom'en – det ligger i sagens natur – er den nemme håndtering i forhold til den store og tunge bog, med mulighed for hurtig informationssøgning. Cd-rom-versionens tilgang og søgemuligheder er karakteriseret ved en overskuelig og enkel opbygning, og måske også *for* enkel: Hypertekst- og internetforkælede brugere vil

ærgre sig over den manglende frem- og tilbagepil, en ny søgning sletter det forrige resultat uden mulighed for at gå tilbage. Jeg ærgrede mig også over, at der ikke findes nogen mulighed for at eksportere data; dette begrænser muligheden for viderebearbejdelse af ordbogens data i videnskabelig sammenhæng (dette svarer lidt til at give et barn et batteridrevet tog uden batterier; det kan godt "køre" uden, det er bare ikke nær så sjovt).

Cd-rom-udgaven har en anelse prototypekarakter, såvel med hensyn til brugeroverfladen som til funktionaliteten. På trods af dens omtalte skavanker er der alligevel tale om et avanceret legetøj til forskere og studerende og et solidt værktøj til almindelige brugere, som har behov for hjælp ved sprogproduktion på islandsk.

7. Sammenfatning

Skal ordbogen købes? Måske. Hvis man allerede har både dens forgængere og ikke lægger vægt på en elektronisk udgaves fordele, så er et ærligt svar nok: "nej". Ændringerne i den trykte version er ikke så omfattende. Men, og det bør understreges, cd-rom'en er et rigtig godt købsargument. Den gør håndteringen af ordbogen meget enklere og søgningen hurtigere, især i en ordbog, hvor der tit henvises til andre ordbogsartikler. Hvis man altså ønsker et hurtigt og effektivt opslagsværk, er svaret ja. Er man ikke i besiddelse af *Orðastaður* og *Orðaheimur*, bør *Stóra orðabókin* foretrækkes.

Hvad så med det leksikografiske perspektiv? Ordbogen er et leksikografisk storværk, som har fået vokseværk. Overføringen af den trykte ordbogs koncept til cd-rom'en overbeviser ikke helt, her burde en særskilt konceptualisering, som tog hensyn til elektroniske ordbøgers teknisk mulige funktionaliteter, have fundet sted. Mit indtryk (som på en vis måde bekræftes af Jón Hilmar Jónssons aktuelle forskningsprojekt *Íslenskt orðanet* (<http://www.ordanet.is>)) er, at ordbogen på trods af sit store omfang og sin gennemtænkte struktur er et midlertidigt værk, en slags leksikografisk status i form af en udvidet (og formentlig fra forlagets side ønsket) nyudgave af sine to forgængere. Dette skal ikke opfattes som en negativ bedømmelse, tværtimod, resultatet er imponerende. *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun* er en fremragende ordbog. Hvis mit indtryk viser sig at være rigtigt, kan vi glæde os til endnu flere leksikografiske storværker fra Jón Hilmar Jónsson. Mon ikke det næste bliver en udvidet udgave af *Stóra orðabókin* i en ren cd-rom- eller internetversion med alle dertil hørende funktionaliteter?

Litteratur

- Almind, Richard/Bergenholtz, Henning/Vrang, Vibeke 2006: Theoretical and Computational Solutions for Phraseological Lexicography. I: *Linguistik online: Neue theoretische und methodische Ansätze in der Phraseologieforschung*. <http://www.linguistik-online.com>
- Bergenholtz, Henning 2003: Ordbogsanmeldelser i LexicoNordica. I: *LexicoNordica* 10, 7–27.
- Bergenholtz, Henning/Vrang, Vibeke 2002: Ret og pligt. Om nye danske retskrivningsordbøger. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 29, 197–216.
- Farø, Ken 2004: Idiomer på nettet: *Den danske idiomordbog* og fraseografien (<http://www.idiomordbogen.dk>) Center for Leksikografi, Aarhus Handelshøjskole 2003. Hovedredaktør: Vibeke Vrang. Medredaktører: Lena Lund, Henning Bergenholtz og Jette Pedersen. Database og design: Richard Almind. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 32, 201–235.
- Hannedóttir, Anna Helga 2005: Nya vägar in i ordens värld. Rec. av Jón Hilmar Jónsson: *Orðaheimur. Íslensk hugtakaorðabók með orða- og orðasambandaskrá*. 2002. Reykjavík: JPV útgáfa. I: *LexicoNordica* 12, 199–211.
- Jónsson, Jón Hilmar 2001: *Orðastaður – orðabók um íslenska málnotkun*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Jónsson, Jón Hilmar 2001a: Staða orðasambanda í orðabókarlýsingu. I: *Orð og tunga* 5, 61–86.
- Jónsson, Jón Hilmar 2002: *Orðaheimur – íslensk hugtakaorðabók*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Jónsson, Jón Hilmar 2005: *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Kristinsson, Ari Páll 1998: Málræktarhlutverk íslenskrar orðabókar. I: *Orð og tunga* 4, 53–59.
- Óskarsson, Veturliði 2005: ”Íslensk orðabók. Þriðja útgáfa, aukin og endurbætt. A–L, M–Ö. /.../ Edda, Reykjavík 2002. /.../“. (anmeldelse). I: *Íslenskt mál* 26, 187–202.
- Simensen, Erik 1995: Rec. av Jón Hilmar Jónsson: *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. I: *LexicoNordica* 2, 281–286.